

УДК 657.421

Гавриловський О.С., к.е.н.

ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ РЕЗЕРВУ СУМНІВНИХ БОРГІВ

У статті досліджено питання оподаткування резерву сумнівних боргів та умови за якими він відноситься до дебіторської заборгованості.

Ключові слова: резерв сумнівних боргів, дебіторська заборгованість, безнадійна дебіторська заборгованість, податковий облік.

Gavrilovskiy O.

FEATURES OF TAXATION PROVISION FOR DOUBTFUL RECEIVABLES

The article deals with the taxation of allowance for doubtful debts and the conditions under which it relates to receivables.

Keywords: allowance for doubtful accounts receivable, bad receivables, tax accounting.

Гавриловский А.С.

ОСОБЕННОСТИ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ РЕЗЕРВА СОМНИТЕЛЬНЫХ ДОЛГОВ

В статье исследованы вопросы налогообложения резерва сомнительных долгов и условия по которым он относится к дебиторской задолженности.

Ключевые слова: резерв сомнительных долгов, дебиторская задолженность, безнадежная дебиторская задолженность, налоговый учет.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливим науковим та практичним завданням. Дебіторська заборгованість є одним з негативних явищ в діяльності будь-якого підприємства. Її зростання призводить до кризи неплатежів, а відтак і до гальмування розвитку підприємств та ринків, на яких вони працюють через погіршення оборотності грошових коштів тобто платоспроможності окремого підприємства та його фінансового стану загалом.

Гавриловський О.С.

Одним із ймовірних шляхів зміцнення фінансового стану підприємств є контроль за фактичним станом його розрахунків, динамікою дебіторської та кредиторської заборгованості, виявлення фактів навмисного спотворення облікових даних суб'єктами господарських зв'язків. Таким чином, важливого значення набувають питання законності розрахунково-обмінних операцій, їх доцільності, документальної обґрунтованості та правильності відображення у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Останні зміни до ряду чинних нормативно-правових актів в бік їх наближення до міжнародних стандартів і наукові дослідження М.І. Бондар, Л.Г. Ловінська, Ф.Ф. Бутиця, С.Ф. Голова, Г.Г. Кірейцева, М.Ф. Огійчука, В.Я. Плаксієнка, В.В. Сопко, Л.К. Сука та інших дозволили вирішити ряд питань облікового характеру щодо розрахунків із дебіторами. Проте, недостатньо дослідженими залишилися аспекти практичного застосування резерву сумнівних боргів та списання безнадійних боргів в бухгалтерському та податковому обліку в контексті норм Податкового кодексу України, які потребують роз'яснення та уточнення.

Цілі статті. Метою даної статті є дослідження оподаткування резерву сумнівних боргів.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Наявність у підприємства дебіторської заборгованості передбачає певну частку ризику, тобто те, що якась частка цієї заборгованості не буде погашена підприємством-боржником. Оскільки активи мають відобразитися за вартістю, яка може бути реально отримана від їх використання, продажу чи погашення, то підприємства при складанні фінансової звітності мають аналізувати стан дебіторської заборгованості з метою виявлення сумнівної та безнадійної.

Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» поточну дебіторську заборгованість включають до підсумку балансу за чистою реалізаційною вартістю [3]. Для визначення останньої на дату балансу обчислюють величину резерву сумнівних боргів як частину загальної суми такої заборгованості, щодо якої існує невпевненість у її погашенні боржниками. Даним Стандартом визначено два методи обчислення резерву сумнівних боргів і чистої реалізаційної вартості дебіторської заборгованості: за рівнем платоспроможності окремих дебіторів; на

основі класифікації дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги. Обраний метод створення резерву сумнівних боргів обов'язково має бути відображений у наказі про облікову політику підприємства.

В рамках зближення бухгалтерського і податкового обліку було прийнято Податковий кодекс України. Однак приємний, на перший погляд, підпункт 138.10.6 «г» Податкового кодексу [2] на практиці виявив неоднозначний характер його застосування. Згідно даного підпункту до складу інших витрат включаються: «інші витрати звичайної діяльності (крім фінансових витрат), не пов'язані безпосередньо з виробництвом та/або реалізацією товарів, виконанням робіт, наданням послуг, зокрема: .. г) витрати на створення резерву сумнівної заборгованості визнаються витратами з метою оподаткування в сумі безнадійної дебіторської заборгованості з урахуванням підпункту 14.1.11 пункту 14.1 статті 14 цього Кодексу».

У бухгалтерському обліку відповідно до П(С)БО 10 "Дебіторська заборгованість" (п.4) та враховуючи платоспроможність дебіторів дебіторську заборгованість розглядають як сумнівну та безнадійну. Сумнівним боргом є поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує невпевненість її погашення боржником. У випадку, якщо існує впевненість в неповерненні певної суми заборгованості боржником або минув строк позовної давності така дебіторська заборгованість набуває статусу безнадійної [4].

Наявність у підприємства дебіторської заборгованості передбачає певну частку ризику, тобто те, що якась частка цієї заборгованості не буде погашена підприємством-боржником. Оскільки активи мають відображатися за вартістю, яка може бути реально отримана від їх використання, продажу чи погашення, то підприємства при складанні фінансової звітності мають аналізувати стан дебіторської заборгованості з метою виявлення сумнівної та безнадійної.

Сумнівна дебіторська заборгованість — це поточна заборгованість за проекцію (товари, роботи, послуги), щодо якої існує невпевненість погашення її боржником.

Сумнівні борги завищують реальний результат від реалізації, тому згідно із принципом обачності підприємство має визнавати можливі втрати від непогашення частини боргів дебіторами у момент визнання доходу від реалізації (а не і тому періоді, коли покупці не змогли оплатити вартості товарів чи послуг). Для реалізації цього

принципу П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» передбачено, що поточна дебіторська заборгованість, яка є фінансовим активом (крім придбані заборгованості та заборгованості, призначеної для продажу), включаються до підсумку Балансу за чистою реалізаційною вартістю.

Чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості — це сума поточної дебіторської заборгованості з урахуванням резерву сумнівних боргів.

У Балансі підприємства за чистою реалізаційною вартістю відображається дебіторська заборгованість, яка відповідає таким умовам:

- по-перше, є поточною, тобто виникає у процесі нормального операційного циклу, або буде погашена впродовж 12 місяців від дати балансу;
- по-друге, є фінансовим активом, тобто від її погашення очікується отримання грошових коштів, їхніх еквівалентів або фінансових активів інших підприємств;
- по-третє, не була придбана підприємством та не призначена для продажу.

Величину таких витрат підприємства визначають за даними попередніх періодів про фактичні втрати від непогашення дебіторської заборгованості, з іншого боку, щоб сума дебіторської заборгованості була реальною (чистою реалізаційною вартістю), її необхідно скоригувати на величину сумнівних боргів. Знаючи величину резерву сумнівних боргів, чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості визначається як різниця між сумою поточної дебіторської заборгованості підприємства та сумою резерву.

Відповідно до норм П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» величина резерву сумнівних боргів може бути визначена такими методами:

- виходячи із платоспроможності окремих дебіторів;
- питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході від реалізації продукції: товарів, робіт, послуг на умовах наступної оплати;
- на основі класифікації дебіторської заборгованості.

Підприємство має право самостійно обирати методи нарахування резерв сумнівних боргів, при цьому застосування того чи іншого методу залежить від виду заборгованості, яка резервується та фіксується в наказі про облікову політику підприємства. Для цього

достатньо в наказі ввести пункт, наприклад, такого змісту: «Суму резерву сумнівних боргів формувати, виходячи із платоспроможності окремих (конкретних) дебіторів».

Для бухгалтерського обліку резерву сумнівних боргів Планом рахунків передбачено пасивний балансовий рахунок 38 «Резерв сумнівних боргів», він є рахунком регулювальним (контрактивним) та застосовується для уточнення оцінки поточної дебіторської заборгованості.

За *кредитом* цього рахунка відображають створення (нарахування, донарахування) резерву, а за *дебетом* — списання заборгованості за рахунок резерву, зменшення суми нарахованого резерву у разі коригування його суми на дату балансу (якщо нарахування резерву ведеться сальдовим методом). Рахунок наприкінці звітнього періоду не закривається, його сальдо є сумою потенційної безнадійної дебіторської заборгованості підприємства (рис. 1).

<i>Рахунок 38 «Резерв сумнівних боргів»</i>		
<i>Дебет</i>	<i>Кредит</i>	
	<i>Сальдо на початок періоду</i>	Наявність резерву сумнівних боргів на початок звітнього періоду
• Списання безнадійної дебіторської заборгованості за рахунок резерву; • Зменшення суми нарахованого резерву у разі коригування його суми на дату балансу	• Нарухування (донарахування) резерву сумнівних боргів	
	<i>Сальдо на кінець періоду</i>	Наявність резерву сумнівних боргів на кінець звітнього періоду

Рис. 1. Схема побудови синтетичного рахунка 38 «Резерв сумнівних боргів»

Нарухування резерву сумнівних боргів відображається у складі інших операційних витрат підприємства за дебетом субрахунка 944 «Сумнівні та безнадійні борги». Списання безнадійної заборгованості за рахунок резерву здійснюється так:

– сума заборгованості в межах резерву — за рахунок створеного резерву;

– сума перевищення заборгованості, яка підлягає списанню, над сумою резерву — за рахунок джерела нарахування резерву. Тобто у разі недостатньо нарахованого резерву безнадійну дебіторську заборгованість відносять до складу інших операційних витрат (дебет рахунка 944 «Сумнівні та безнадійні борги»). При цьому донарахування резерву не здійснюється.

Відшкодування раніше списаної дебіторської заборгованості відображається шляхом збільшення доходу від іншої операційної діяльності (кредит рахунка 716 «Відшкодування раніше списаних активів»).

Аналітичний облік резерву сумнівних боргів ведеться в розрізі боржників або за термінами непогашення дебіторської заборгованості залежно від того, за яким методом здійснюється нарахування резерву. На підприємстві на кожного дебітора слід відкривати картку довільної форми, в якій зазначається найменування покупця (замовника), зміст операції (відвантаження продукції, товарів, виконання робіт, надання послуг), дата оплати за договором, дата фактичної оплати, сума створеного резерву сумнівних боргів.

Крім того, оскільки, резерв створюється не лише для поточної дебіторської заборгованості за продукцію (товари, роботи, послуги), а й для інших статей поточної дебіторської заборгованості, доцільно організувати аналітичний облік резерву за кожним видом заборгованості.

На позабалансовому субрахунку 077 «Списання дебіторської заборгованості» обліковуються суми списаної дебіторської заборгованості протягом не менше трьох років від дати списання для спостереження за можливістю її стягнення у випадках зміни майнового стану боржника. Дебіторська заборгованість остаточно списується з цього субрахунка після надходження суми в порядку відшкодування з одночасними записами за дебетом рахунків 30 «Каса», 31 «Рахунки в банках» чи інших рахунків обліку активів та кредитом субрахунка 716 «Відшкодування раніше списаних активів» або у зв'язку із завершення терміну обліку такої заборгованості.

Резерв сумнівних боргів визначається до дебіторської заборгованості за умови:

- заборгованість виникла внаслідок звичайної господарської діяльності (окрім набутої заборгованості і заборгованості, призначеної для продажу);
- заборгованість є поточною дебіторською заборгованістю,

оскільки для довгострокової заборгованості резерв не розраховується;

– заборгованість не є безнадійною, оскільки по безнадійній заборгованості є впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позовної давності.

Виходячи із норми підпункту 138.10.6 поняття резерву сумнівних боргів для бухгалтерського обліку відрізняється від резерву сумнівних боргів для податкового обліку. З метою податкового обліку можна віднести до складу витрат лише ту частину резерву сумнівних боргів, яка відповідає поняттю безнадійної дебіторської заборгованості із підпункту 14.1.11 ПКУ.

Таким чином, підпункт 138.10.6 встановлює наступне обмеження: витрати на створення резерву сумнівних боргів в момент такого створення до витрат по податковому обліку відразу – не включаються. А включаються вони в момент, коли відповідна дебіторська заборгованість стає безнадійною з точки зору Податкового кодексу.

Отже, при формуванні витрат згідно підпункту 138.10.6 «г» платнику податків необхідно бути уважним і врахувати наступні умови:

По-перше, заборгованість повинна відповідати поняттю безнадійної заборгованості, визначеному підпунктом 14.1.11 ПКУ: безнадійна заборгованість – заборгованість, яка відповідає одній із наступних ознак:

а) заборгованість по зобов'язаннях, за якою минув строк позовної давності;

б) прострочена заборгованість, яка виявилася непогашеною внаслідок недостатності майна фізичної особи, за умови, що дії кредитора, що спрямовані на примусове стягнення майна боржника, не призвели до повного погашення заборгованості;

в) заборгованість, яка виявилася непогашеною внаслідок недостатності майна суб'єктів господарювання, оголошених банкрутами у встановленому законом порядку або зняти з реєстрації в якості суб'єктів господарювання у зв'язку з їх ліквідацією;

г) заборгованість, яка виявилася непогашеною внаслідок недостатності коштів, одержаних від продажу на відкритих аукціонах (публічних торгах) та іншим способом, передбаченим умовами договору застави, майна позичальника, переданого у заставу як забезпечення зазначеної заборгованості, за умови, що інші юридичні дії кредитора щодо примусового стягнення іншого майна

позичальника не призвели до повного покриття заборгованості;

г) заборгованість, стягнення якої стало неможливим у зв'язку з дією обставин непереборної сили, стихійного лиха (форс-мажору), підтверджених у порядку, передбаченому чинним законодавством;

д) прострочена заборгованість померлих фізичних осіб, а також визнаних у судовому порядку безвісно відсутніми, померлими або недієздатними, а також прострочена заборгованість фізичних осіб, засуджених до позбавлення волі та ін.

В принципі, будь-яка із вище перерахованих заборгованостей у бухгалтерському обліку також визнається безнадійною і, навіть, момент визнання її такою настає у бухгалтерському обліку раніше ніж у податковому.

Основна відмінність порядку створення резерву сумнівних боргів у бухгалтерському обліку від податкового полягає у визначенні суми резерву: з метою оподаткування сума відрахувань у резерв залежить від періоду прострочення погашення боргу, в бухгалтерському обліку – від бухгалтерського стану (платоспроможності) боржника і оцінки ймовірності погашення боргу повністю або частково. Процедура оцінки ймовірності погашення боргу в нормативних документах з бухгалтерського обліку не прописана. Підприємству доцільно прописати порядок визначення суми резерву у своїй обліковій політиці [1].

По-друге, навіть якщо заборгованість і відповідає поняттю безнадійної, на наш погляд, доцільно все ж таки відносити її на витрати саме через резерв сумнівної заборгованості.

Разом з тим має право на існування і альтернативний варіант віднесення підприємством безнадійної дебіторської заборгованості (за умови визнання її такою згідно ПКУ) до складу своїх витрат напряму без використання резерву сумнівних боргів. В обґрунтування цьому звертаємо увагу на пункт 11 П(С)БО 10 "Дебіторська заборгованість", згідно якого у разі недостатності суми нарахованого резерву сумнівних боргів безнадійна дебіторська заборгованість списується з активів на інші операційні витрати; поточна дебіторська заборгованість, щодо якої створення резерву сумнівних боргів не передбачено (набута та призначена для продажу), у разі визнання її безнадійною списується з балансу з відображенням у складі інших операційних витрат. Такий вид витрат, які включають інші витрати операційної діяльності, пов'язані із господарською діяльністю згідно підпункту 138.10.4 ПКУ включаються до складу інших витрат.

Однак певну суперечність викликає форма податкової декларації по податку на прибуток. В додатку ІВ відображаються як інші витрати звичайної діяльності, так і інші операційні витрати.

Витрати на створення резерву сумнівних боргів прямо вказані по рядку 06.5.4 додатка ІВ. Водночас витрати, понесені у зв'язку зі списанням безнадійної заборгованості без створення резерву сумнівних боргів, можуть бути відображені тільки по рядку 06.5.37 «Інші витрати господарської діяльності, відносно яких розділом III Податкового кодексу України прямо не встановлені обмеження щодо віднесення до складу витрат».

По суті, даний рядок цілком підходить для відображення витрат по списанню безнадійної заборгованості без створення резерву сумнівних боргів. Оскільки Податковий кодекс не встановлює обмежень по віднесенню на витрати безнадійної заборгованості. Ним встановлено обмеження щодо віднесення на витрати резерву сумнівних боргів, обмежуючи його сумою безнадійної дебіторської заборгованості.

Підсумовуючи вище викладене та розглянувши обидва варіанта віднесення на витрати безнадійної дебіторської заборгованості, ми схилиємося до першого, тобто відносити в податковому обліку на витрати безнадійну заборгованість саме через резерв сумнівних боргів. При цьому можлива ситуація, коли підприємство в порушення норм П(С)БО 10 в момент списання тієї ж довгострокової заборгованості, щодо якої резерв не створюється, нарахує у бухгалтерському обліку резерв сумнівних боргів, за рахунок якого і спише безнадійну довгострокову заборгованість.

Разом з тим існує думка, що не варто визнавати у бухгалтерському обліку безнадійною заборгованістю ту заборгованість, яка ще не стала безнадійною по податковим нормам. Тому що існує небезпека, якщо у разі віднесення такої заборгованості до інших операційних витрат або списання за рахунок резерву сумнівних боргів в більш ранньому періоді, ніж вона стане безнадійною з точки зору Податкового кодексу України, податковий інспектор не дозволить відобразити такі витрати у тому періоді, коли заборгованість стане безнадійною по ПКУ.

Таким чином, хоч податковий облік і наблизився до бухгалтерського, однак в повній мірі все ще не об'єднався із ним, а тому цілком можлива наявність заборгованості в податковому обліку за відсутності її у бухгалтерському.

Висновки. На підставі дослідження доведено, що введені зміни в нормативно-правові документи, що мали на меті поліпшити облік дебіторської заборгованості, призвели до виникнення ще більш дискусійних питань. Практичне застосування задекларованих норм в обліку вимагає суттєвих доопрацювань та доповнень в напрямку пристосування їх до конкретних умов господарювання з метою спрощення порядку обліку та складання фінансової та податкової звітності, а отже, і вдосконалення управління дебіторською заборгованістю.

1. Губіна І. Резерв сумнівних боргів: створення та використання [Текст] / І. Губіна // Бухгалтерія. Право. Податки. Консультації. – 2007. – № 48. – 68 с.
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010р. № 2755-IV: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sta.gov.ua/doccatalog/document?id=300559>
3. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.13 р. № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minfin.gov.ua>
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 "Дебіторська заборгованість": Наказ Міністерства фінансів України від 08.10.99 р. №237 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi bin/laws/main.cgi?nreg=z0725-99>